

Механізм отримання показань експерта як елемент оцінювання його висновку: судово-ветеринарний аспект

Іван Яценко *

* Д-р вет. наук, професор, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: yacenko-1971@ukr.net

DOI: 10.32353/khrife.2.2024.06 УДК 343.148:636.09

Надійшло 25.06.2024 / Рецензовано 25.06.2024 / Прийнято до друку 26.06.2024 /
Доступно онлайн 30.06.2024

Розглянуто особливості допиту судово-ветеринарного експерта, предметом якого є надання судово-ветеринарним експертом свідчень, роз'яснення або уточнення висновку. Мета — схарактеризувати особливості отримання показань експерта як елемент оцінювання його висновку та з'ясувати їхній вплив на якість оцінювання висновку, для чого застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Увагу акцентовано на судово-ветеринарному аспекті цього питання. Доведено, що порядок виклику експерта, місце і процедура його допиту обумовлені процесуальним законодавством України та відповідають правилам виклику й допиту решти учасників кримінального провадження. Визначено алгоритм допиту судово-ветеринарного експерта, який містить такі етапи: 1) з'ясування компетентності судово-ветеринарного експерта; 2) уточнення окремих аспектів призначення та перебігу виконання судово-ветеринарної експертизи; 3) аналізування об'єктів і вихідних даних, якими судово-ветеринарний експерт оперував під час проведення експертизи та складання висновку; 4) з'ясування особливостей застосованих методик судово-експертного дослідження й інформаційних джерел; 5) аргументування достовірності висновку експерта. Виокремлено процедуру допиту судових експертів, які проводили комплексну або комісійну експертизу, наголошено на особливостях такого допиту. Констатовано умови, за яких допит судово-ветеринарного експерта проводити недоцільно. Аргументовано, що запропонований алгоритм допиту судово-ветеринарного експерта з праксеологічних позицій сприяє роботі суду: правильно оцінити висновок і запобігти зайвим побічним запитанням.

Ключові слова: судово-ветеринарна експертиза; висновок експерта; допит судового експерта; перевірка; оцінювання; об'єктивність, усебічність і достовірність висновку експерта; обґрунтованість; повнота дослідження; джерело доказів.

Постановка наукової проблеми

Судово-експертна діяльність у різних видах судочинства є важливою сферою суспільних відносин¹. Судова експертиза є надійним засобом доказування, а висновок експерта є самостійним і науково-обґрунтованим джерелом доказів для визначення фактичних даних, отже, впливає на ухвалення судом справедливого рішення². Гарантією з'ясування судом істини є дотримання суб'єктами кримінального провадження, зокрема судовими експертами, принципів об'єктивності, неупередженості, компетентності, самостійності тощо³.

У практиці судочинства поширена гіпертрофована впевненість правоохоронних органів і суду в абсолютній пра-

вильності висновку експерта та його завищеному значенні для розв'язання справи: на жаль, іноді суд посилається на такий висновок у своїх процесуальних рішеннях без критичного осмислення⁴. Безумовно, для усунення сумнівів у достовірності, об'єктивності та правдивості висновку судового експерта, для перевірки правильності вихідних даних, належності й допустимості об'єктів, достатності застосованих методик, виключення експертної помилки, суб'єкт доказування має перевірити висновок експерта, зокрема, шляхом проведення допиту (як найпоширенішої слідчої та судової дії): чи то на стадії досудового розслідування, чи то під час судового розгляду кримінального провадження⁵. Це обумовлено тим, що

- 1 Roux C., Bucht R., Crispino F., De Forest P., Lennard Ch., Margot P., Miranda M. D., NicDaeid N., Ribaux O., Ross A., Willis Sh. The Sydney declaration – Revisiting the essence of forensic science through its fundamental principles. *Forensic Science International*. 2022. Vol. 332. P. 111182. DOI: 10.1016/j.forsciint.2022.111182 (дата звернення: 22.05.2024).
- 2 Баулін О. В., Ізотов О. І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 95–108. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.11 (дата звернення: 22.05.2024) ; Jühling M., König L. M., Gruber H., Wolf V., Ritz-Timme St., Mayer F. Impact of (forensic) expert opinions according to the Istanbul Protocol in Germany – results and insights of the in: Fo-project. *International Journal of Legal Medicine*. 2023. Vol. 137. Is. 3. Pp. 863–873. DOI: 10.1007/s00414-023-02950-1 (дата звернення: 22.05.2024) ; Осмолян В. А., Гаюр І. Й., Домбровська О. М. Оцінка судом наукової обґрунтованості та достовірності висновку експерта під час розгляду справ, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, та трудових спорів. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 157–164. DOI: 10.32782/EP.2022.1.24 (дата звернення: 22.05.2024).
- 3 Яценко І. Судово-ветеринарний експерт як суб'єкт процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 3 (28). С. 64–97. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.05 (дата звернення: 22.05.2024).
- 4 Завдов'єва І. Г., Горбенко В. О., Дяченко О. М., Черкашина Н. О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 31–39. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-31 (дата звернення: 22.05.2024).
- 5 Dzikowski A. Veterinary Expert: Legal Nature and Responsibility. *Animals (Basel)*. 2023. Vol. 13. Is. 13. P. 2163. DOI: 10.3390/ani13132163 (дата звернення: 22.05.2024) ; Józwicki K. Criminological

висновок експерта як доказ у справі не має переваг перед іншими доказами: його слід перевіряти й оцінювати так само, як і решту доказів сукупно. Метою допиту експерта є надання експертних свідчень, роз'яснення або уточнення його висновку⁶.

Окрім того, чинне законодавство зобов'язує судового експерта надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок (п. 1 ч. 5 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України⁷ (далі — КПК), ч. 3 ст. 72 Цивільного процесуального кодексу України⁸ (далі — ЦПК), ч. 3 ст. 69 Господарського процесуального кодексу України⁹ (далі — ГПК), ч. 3 ст. 68 Кодексу адміністративного судочинства України¹⁰ (далі — КАС), п. 1 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судову експертизу»¹¹ (далі — профільний Закон),

абз. 4 п. 2.2 розд. II Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень¹² (далі — *Інструкція № 1*), п/п. 3 п. 3 розд. II Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах¹³ (далі — *Інструкція № 2*)), а також з'явитися на виклик органу або особи, який (яка) призначив(-ла) судову експертизу або залучив(-ла) судового експерта, для надання роз'яснень, показань або доповнень щодо проведеної судової експертизи чи причин неможливості її проведення (п. 2 ч. 5 ст. 69 КПК, ч. 4 ст. 72 ЦПК, ч. 4 ст. 69 ГПК, ч. 4 ст. 68 КАС, п. 2 ч. 1 ст. 12 профільного Закону, абз. 6 п. 2.2 розд. II Інструкції № 1, п/п. 5 п. 3 розд. II Інструкції № 2).

and penal aspects of issuing a false opinion by an expert witness — draft report on research project with proposals for changes in the law determining the legal status of expert witnesses. *Przegląd Policjny*. 2020. Vol. 136. Is. 4. Pp. 360—375. DOI: 10.5604/01.3001.0014.1144 (дата звернення: 22.05.2024) ; Makanje G. The Admissibility of Expert Evidence in Criminal Proceedings in Malawi: A Call for Reliability Safeguards. *Journal of African Law*. 2022. Vol. 67. Is. 1. Pp. 117—134. DOI: 10.1017/S0021855322000262 (дата звернення: 22.05.2024) ; Frederickson R. Demystifying the Courtroom: Everything the Veterinary Pathologist Needs to Know About Testifying in an Animal Cruelty Case. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 888—893. DOI: 10.1177/0300985816647439 (дата звернення: 22.05.2024).

- 6 Rasool N., Rasool M. Challenges for Expert Evidence in the Justice System of Pakistan. *Journal of Forensic Science and Medicine*. 2022. Vol. 8. Is. 2. Pp. 62—67. DOI: 10.4103/jfsm.jfsm_16_21 (дата звернення: 22.05.2024).
- 7 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
- 8 Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
- 9 Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
- 10 Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
- 11 Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 19.06.2024).
- 12 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 15.04.2024).
- 13 Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах: затв. наказ. Мін'юсту України від 12.12.2011 р. № 3505/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

З огляду на зазначене вище дослідження феномена допиту судово-ветеринарного експерта для оцінювання його висновку є актуальним з позицій як теорії, так і практики судової експертизи, особливо зважаючи на те, що в системі судово-експертних установ Міністерства юстиції України судово-ветеринарну експертизу запроваджено лише 2019 р. (за ініціативи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»).

Саме тому вважаємо доцільним докладно розглянути особливості допиту судово-ветеринарного експерта, предметом якого є надання експертом свідчень, роз'яснення або уточнення висновку.

- 14 Щербаковський М., Проценко А. Оцінка результатів експертного дослідження на підставі ймовірного підходу (за матеріалами закордонних публікацій). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 1 (30). С. 50–69. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.04 (дата звернення: 22.05.2024).
- 15 Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 54. Т. 2. С. 110–113. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.54.2.24 (дата звернення: 22.05.2024).
- 16 Бельчіков І. О., Хрещева О. Г. Допит судово-медичного експерта як спосіб оцінки достовірності і обґрунтованості висновку експертизи. *Правова держава*. 2019. № 36. С. 84–90. DOI: 10.18524/2411-2054.2019.36.184872 (дата звернення: 22.05.2024).
- 17 Проценко А. М. Проблеми регулювання допиту експерта під час судового провадження. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : мат-ли наук.-практ. семінару (Дніпро, 29.05.2020). Дніпро, 2020. С. 298–301. URL: <http://surl.li/mlqtgd> (дата звернення: 22.05.2024).
- 18 Кучинська І. В., Малоок В. О. Допит експерта в суді (практичні поради). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 708–711. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-11/179 (дата звернення: 22.05.2024).
- 19 Куцкір Г. М. Процесуальні особливості допиту експерта в суді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2020. Вип. 60. С. 168–171. DOI: 10.32782/2307-3322/2020.60.37 (дата звернення: 22.05.2024).
- 20 Моїсєєв О. М. Дистанційний допит судового експерта: технологічний підхід. *Там само*. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 128–131. URL: <http://surl.li/czeeap> (дата звернення: 22.05.2024).
- 21 Пілюков Ю. Допит експерта в суді як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2 (26). С. 176–179. DOI: 10.35774/app2021.02.176 (дата звернення: 22.05.2024).
- 22 Циганюк Ю. В. Імунітет експерта у кримінальному судочинстві під час допиту в суді. *Криміналістичний вісник*. 2018. Т. 30. № 2. С. 15–22. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-15 (дата звернення: 22.05.2024).
- 23 Соловійова О. Є. Щодо вдосконалення норм про допит експерта у кримінальному провадженні. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження* : тези доп. кругл. столу (Харків, 28.11.2019). Харків, 2019. С. 286–288. URL: https://univd.edu.ua/general-publishing/konf/28_11_2019/pdf/102.pdf (дата звернення: 22.05.2024).

Аналіз основних досліджень і публікацій

Вагомий внесок у дослідження проблематики отримання показань експерта (із метою оцінити його висновок) зробили українські науковці:

- М. Щербаковський та А. Проценко¹⁴, В. Бажанюк¹⁵ сформулювали підходи до оцінювання результатів експертного дослідження у кримінальному провадженні;
- І. Бельчіков та О. Хрещева¹⁶, А. Проценко¹⁷, І. Кучинська та В. Малоок¹⁸, Г. Куцкір¹⁹, О. Моїсєєв²⁰, Ю. Пілюков²¹, Ю. Циганюк²², О. Соловійова²³ обґрунтували

сутність допиту судового експерта як способу оцінити достовірність його висновку;

- О. Лук'янчук²⁴ окреслив особливості й етапи процесуально-правового оцінювання судовими та правоохоронними органами України висновку експерта;
- І. Гловюк²⁵ розкрила конвенційні гарантії та право сторони захисту на заперечення висновку експерта;
- Д. Пучко²⁶, Ю. Циганюк та С. Шульгін²⁷, Л. Мартинова зі співавторами²⁸, В. Жмудінський²⁹,

В. Копанчук зі співавторами³⁰ з'ясували різні вектори критеріїв оцінювання, способи перевірки й механізми оскарження висновку експерта;

- А. Лазаренко³¹ аргументував відмежування завідомо неправдивого висновку експерта від експертної помилки.

Проблемним питанням допиту судово-ветеринарного експерта у процесі оцінювання його висновку приділили увагу також іноземні вчені: К. J. Weiss³²; A. Dzikowski³³; A. L. Heavey, G. R. Turbett, M. M. Houck і S. W. Lewis³⁴;

- 24 Лук'янчук О. І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 1 (35). С. 38–47. DOI: 10.37025/1992-4437/2021-35-1-38 (дата звернення: 22.05.2024).
- 25 Гловюк І. В. Право сторони захисту на заперечення висновку експерта: конвенційні гарантії та національна правозастосовна практика. *Науково-практичний огляд актуальних проблем судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 18.06.2021). Івано-Франківськ, 2021. С. 10–13. URL: <http://surl.li/zelgiw> (дата звернення: 22.05.2024).
- 26 Пучко Д. В. Належність і допустимість висновку експерта як критерії оцінювання судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 226–239. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.17 (дата звернення: 22.05.2024).
- 27 Циганюк Ю. В., Шульгін С. О. Незгода з висновком експерта як результат оцінки доказів за внутрішнім переконанням. *Криміналістичний вісник*. 2023. Т. 40. № 2. С. 16–29. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-40-2-16 (дата звернення: 22.05.2024).
- 28 Мартинова Л. В., Сташевська І. В., Кузьменко Л. А. Механізм відводу судового експерта у кримінальному процесі: проблемні питання. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 9/1. С. 33–41. DOI: 10.37634/efp.2020.9(1).6 (дата звернення: 22.05.2024).
- 29 Жмудінський В. П. Механізм оскарження та способи перевірки висновку експерта в кримінальному провадженні. *Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Is. 3. Pp. 46–54. DOI: 10.15804/CPLS.20223.06 (дата звернення: 22.05.2024).
- 30 Копанчук В. О., Осмолян В. А., Туровець Ю. М. Особливості та основні етапи процесуально-правової оцінки судовими та правоохоронними органами України висновку експерта. *Право.Уа*. 2022. № 1. С. 90–97. DOI: 10.32782/LAW.UA.2022.1.15 (дата звернення: 22.05.2024).
- 31 Лазаренко А. М. Відмежування завідомо неправдивого висновку експерта від експертної помилки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 422–424. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-8/98 (дата звернення: 22.05.2024).
- 32 Weiss K. J. Confessions and expert testimony. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. 2003. Vol. 31. No. 4. Pp. 451–458. URL: https://www.researchgate.net/publication/7212182_Confessions_and_Expert_Testimony (дата звернення: 22.05.2024).
- 33 Dzikowski A. Op. cit. DOI: 10.3390/ani13132163 (дата звернення: 22.05.2024).
- 34 Heavey A. L., Turbett G. R., Houck M. M., Lewis S. W. Management and disclosure of quality issues in forensic science: A survey of current practice in Australia and New Zealand. *Forensic Science International: Synergy*. 2023. Vol. 7. P. 100339. DOI: 10.1016/j.fsisyn.2023.100339 (дата звернення: 22.05.2024).

K. Rix ³⁵; K. Wu, Y. Yu, Ch. Chen і Zh. Fu ³⁶; G. Makanje ³⁷ та ін.

Утім, у наукових розвідках недослідженими залишилися питання щодо підстав та особливостей допиту судово-ветеринарного експерта у процесі оцінювання його висновку суб'єктом призначення такої експертизи. Отже, наявні напрацювання не повною мірою задовольняють потреби практики із розслідування правопорушень проти життя та здоров'я тварин, що й зумовило мету цього наукового дослідження.

Мета статті

Схарактеризувати особливості отримання показань експерта як елемента оцінювання його висновку та з'ясувати вплив таких показань на якість оцінювання висновку.

Методи дослідження

Під час дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний, системно-структурний, системно-функційний, порівняльно-правовий, методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукцію, індукцію, аналогію), моделювання, статистичний.

Викладення основного матеріалу дослідження

Одним зі способів ґрунтовного оцінювання висновку судово-ветеринарного експерта, з'ясування його змісту є допит самого експерта, під час якого він в усній або письмовій формі дає показання відповідно до ч. 1 ст. 95 і п. 2 ч. 5 ст. 69 КПК ³⁸.

Цю процедуру регламентовано ст. 356 «Допит експерта в суді» КПК ³⁹. Її проводять, якщо для усунення неповноти або неясності висновку судового експерта за результатами проведеної експертизи не потрібні додаткові дослідження, тобто допит судового експерта не є обов'язковою слідчою дією ⁴⁰. Згідно з чинними нормами КПК (ч. 1 і 3 ст. 95, ч. 2 ст. 84) показання судового експерта під час його допиту є джерелом доказів у кримінальному судочинстві на рівні із висновком експерта ⁴¹.

Завданнями допиту судового експерта є роз'яснення й уточнення його висновку (ч. 1 ст. 356 КПК ⁴²). Особливе значення показань судового експерта будь-якої експертної спеціальності (зокрема, судово-ветеринарного), порівняно з іншими учасниками процесу, полягає в тому, що він не представляє у процесі власних інтересів, не зацікавлений у результатах кримінального провадження,

35 Rix K. Expert evidence: Frequently asked questions. *Journal of Forensic and Legal Medicine*. 2021. Vol. 77. P. 102106. DOI: [10.1016/j.jflm.2020.102106](https://doi.org/10.1016/j.jflm.2020.102106) (дата звернення: 22.05.2024).

36 Wu K., Yu Y., Chen Ch., Fu Zh. Is One Health a Viable Strategy in Animal Health Litigation: Evidence from Civil Lawsuits in China. *Animals (Basel)*. 2021. Vol. 11. Is. 9. P. 2560. DOI: [10.3390/ani11092560](https://doi.org/10.3390/ani11092560) (дата звернення: 22.05.2024).

37 Makanje G. Op. cit. DOI: [10.1017/S0021855322000262](https://doi.org/10.1017/S0021855322000262) (дата звернення: 22.05.2024).

38 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

39 Там само.

40 Воробчак А. Р. Допит експерта в кримінальному провадженні: мета, умови та предмет. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 36. Т. 2. С. 148–152. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_2/36.pdf (дата звернення: 22.05.2024).

41 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

42 Там само.

а також не має матеріальної та правової зацікавленості в результатах процесу.

Оскільки допит судово-ветеринарного експерта не є обов'язковою процесуальною дією, то підставою для його свідчень є проведення первинної судово-ветеринарної експертизи в межах кримінального провадження (справи), а також спеціальні ветеринарні знання, які він має. М. Щербаковський⁴³ звертає увагу на те, що механізму отримання слідчим, дізнавачем і прокурором показань судового експерта (отже, і судово-ветеринарного) на досудовому слідстві не передбачено (ч. 3 ст. 95 КПК⁴⁴).

Варто зауважити, що судовий експерт може перебувати в судовій залі весь час засідання (його не мають видаляти з неї до початку допиту): у зв'язку з його особливим статусом як учасника процесу (порівняно з рештою учасників, наприклад свідками).

Порядок виклику судового експерта, місце та процедуру його допиту регламентовано правилами виклику й допиту інших учасників кримінального провадження (ст. 133–137 КПК⁴⁵), а саме:

- особу, залучену як судово-ветеринарний експерт, для якої проведення судової експертизи не є службовим обов'язком, на допит викликають відповідно до ст. 137 КПК;
- атестованого судового експерта, який не працює в державній спе-

ціалізованій експертній установі, викликають на допит повісткою під розпис про отримання такої повістки;

- судового експерта, який є працівником спеціалізованої судово-експертної установи, викликають на допит листом через керівника цієї установи.

У разі проведення комісійної або комплексної судової експертизи суб'єкт призначення судової експертизи (залучення експерта) може (за потреби) запросити для допиту всіх членів експертної комісії або окремих експертів (наприклад, експерта, який виклав у висновку особливу думку).

Зважають також на те, чи підписаний висновок експертів усіма членами експертної комісії.

Відповідно до ч. 7 ст. 101 КПК кожен учасник має право звернутися з клопотанням до суду про виклик судового експерта для участі в судовому розгляді для «роз'яснення чи доповнення його висновку»⁴⁶. За «Академічним тлумачним словником української мови» термін «роз'яснювати» означає, зокрема, «вносити ясність у що-небудь, сприяти з'ясуванню чогось»⁴⁷. З огляду на це роз'ясненням судового експерта слід уважати донесення до учасників процесу інформації (як окремих положень, так і всього висновку), що є неясною, суперечною, містить неточності. Під час роз'яснення

43 Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. С. 380–382. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 22.05.2024).

44 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

45 Там само.

46 Там само.

47 Роз'яснення / Академічний тлумачний словник української мови. В 11 т. // за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970–1980. Т. 8 : Природа — Рягтливий ; ред. тому: В. О. Винник, В. В. Жайворонок, Л. О. Родніна, Т. К. Черторизька. 1977. С. 872. URL: <https://sum.in.ua/s/roz.jasnennja> (дата звернення: 22.05.2024).

судовий експерт надає відомості, які уточнюють і розкривають зміст проведеної ним судової експертизи.

Термін «доповнення» у тому самому словнику розтлумачено як «те, що доповнює що-небудь, виступає додатком до чогось»⁴⁸. Отже, доповненням висновку судового експерта можна вважати додаткові аргументи, судження й умовиводи, що не знайшли відображення в тексті висновку, але впливають із дослідницької частини висновку експерта.

Окрім того, під час допиту судовий експерт може уточнити дані, викладені у його висновку. За «Академічним тлумачним словником української мови» термін «уточнення» означає: «1. Дія за значенням уточнити. <...> 2. Поправка, пояснення, доповнення, внесені з метою надання більшої точності чому-небудь»⁴⁹. Уточнення висновку судового експерта характеризується меншим обсягом пояснень, аніж роз'яснення, і стосується деталізації спеціальних термінів, виразів, окремих аспектів дослідження, відомостей про особу судового експерта, який проводив цю судову експертизу.

Алгоритм допиту судового експерта, зокрема судово-ветеринарного, містить такі етапи:

- установлення особи експерта головуючим у судовому засіданні;

- попередження судового експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді або за заявлення самовідводу без наявних на те підстав;
- приведення експерта до присяги головуючим у судовому засіданні або судовим розпорядником (ч. 1 ст. 356 КПК⁵⁰, ч. 1–3, 5 ст. 225 ЦПК⁵¹, ст. 207 КАС⁵²). Варто підтримати М. Щербаковського, який стверджує: «Якщо експертиза призначена в державну спеціалізовану установу, то перед її проведенням експерт не приводиться до присяги, оскільки приймає її один раз на початку своєї діяльності, а її текст зберігається в матеріалах його особистої справи»⁵³;
- оголошення підсумкових висновків експерта, який проводив судову експертизу, і постановка експертові питань головуючим у судовому засіданні;
- пояснення судовим експертом окремих положень свого висновку (за бажанням: повідомлення вихідних даних; питань у процесуальному документі,

48 Доповнення / Там само. Т. 2 : Г – Ж ; ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. 1971. С. 373. URL: <https://sum.in.ua/s/roz.jasnennja> (дата звернення: 22.05.2024).

49 Уточнення / Там само. Т. 10 : Т – Ф ; ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. 1979. С. 518. URL: <https://sum.in.ua/s/utochnjuvaty> (дата звернення: 22.05.2024).

50 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

51 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

52 Кодекс адміністративного судочинства URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

53 Щербаковський М. Г. Проведення експертизи під час судового розгляду. *Ароцкерівські читання* : зб. мат-лів засід., присвяч. 85-річ. від дня народж. видат. вчен.-криміналіст. Л. Ю. Ароцкера (Суми, 01–02.11.2012). Харків, 2012. С. 38. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cbfc9b7a-0658-4d20-a8a8-a0525e0a8f3f/content> (дата звернення: 22.05.2024).

поставлених на розв'язання експертів; даних про об'єкти дослідження (їхні якість, достатність, придатність); методів дослідження, застосованих під час проведення експертизи; обґрунтування результатів і висновків);

- постановлення експертів запитань (стороною обвинувачення або стороною захисту, залежно від звернення, головуючим у судовому засіданні, а також приєднаними (за наявності));
- перехресний допит сторін.

Наведений алгоритм допиту судового експерта із праксеологічних позицій допомагає судові оцінити висновок експерта й уникнути зайвих побічних запитань. Наголошуємо, що питання, поставлені експертів під час його допиту, мають стосуватись обґрунтованості та правильності його висновку або виявлення дефектності висновку, визначення його неналежності й недопустимості як доказу в разі недовіри до нього.

Власне кажучи, сторони кримінального провадження мають право клопотати про допит судово-ветеринарного експерта (ч. 7 ст. 101 КПК⁵⁴) винятково в судовому засіданні, проте його допит під час досудового розслідування не передбачений, тож ми поділяємо думку про необхідність додати таку норму до процесуального законодавства України.

Предметом допиту судового експерта, зокрема судово-ветеринарного, є роз'яснення, доповнення й уточнення його висновку про таке:

- сукупність фактичних даних та обставин справи (провадження), які належать до предмета доказу-

вання (пов'язаних зі шкодою, заподіяною здоров'ю та життю тварини; характером, механізмом, черговістю, послідовністю, тяжкістю, прижиттєвістю або посмертністю та давністю утворення тілесних ушкоджень; виникненням і поширенням захворювань; виникненням каліцтва або причиною смерті; дефектним наданням ветеринарної допомоги й організації та проведення ветеринарно-санітарних заходів; безпечністю та якістю кормів і кормових добавок тощо) і які судово-ветеринарний експерт з'ясував на підставі застосування спеціальних знань, відповідних засобів (методів) за результатами проведеного всебічного дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів з метою розв'язати ідентифікаційні, діагностичні й ситуаційні завдання судово-ветеринарної експертизи;

- обставини, зміст яких необхідний для досягнення проміжних цілей розслідування, для загального оцінювання окремих питань уже складеного висновку судового експерта.

Зауважимо, що не тільки у кримінальному, а й в інших видах судочинства допит судового експерта, зокрема судово-ветеринарного, проводять винятково після повного завершення досліджень, складання висновку експерта й надання його суб'єктові призначення експертизи (залучення експерта), оскільки до цього предмет допиту експерта відсутній. Ми поділя-

54 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

емо думку науковців⁵⁵ про те, що допит судового експерта доцільно обмежити предметом, об'єктом, застосованими методами проведених ним досліджень: такий допит має стосуватися лише роз'яснення й уточнення змісту висновку та фактичних даних, які експерт здобув самотужки в межах проведення конкретної судової експертизи, і кола поставлених йому питань, відповіді на які містить висновок. Судово-ветеринарному експертові можуть поставити, наприклад, такі питання: про сліди ушкоджень, які свідчать про завдання тварині болю та страждань; про обґрунтування ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини; про аргументування прижиттєвості або смертності ушкоджень тощо. Активну дискусію під час допиту судово-ветеринарного експерта можуть спричинити застосовані ним методики дослідження, оскільки судово-ветеринарна експертиза є доволі молодою сферою судово-експертної діяльності (як зазначено вище, у системі Мін'юсту України започаткована 2019 р.), отже, її методики й методичні рекомендації недостатньо відомі широкому загалу (до прикладу: «Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва»⁵⁶, «Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин»⁵⁷, «Методика судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини»⁵⁸ та ін.).

Наголошуємо, що під час допиту судово-ветеринарний експерт не повинен додавати нових фактичних даних до вже складеного висновку, оскільки в судово-ветеринарній експертизі для здобуття таких даних необхідні спеціальні умови й обладнання (секційна зала, маніпуляційний кабінет, лабораторія тощо). Проте ми вважаємо, що під час допиту судово-ветеринарний експерт може доповнити викладені у висновку дані інформацією, яка є підсумком проведеної експертизи, але яку не зазначено у висновку експерта та яка не потребує додаткових досліджень. Під час допиту судово-ветеринарний експерт також може пояснити й деталізувати ілюстративний матеріал, уміщений у висновку експерта.

За анкетуванням слідчих і дізнавачів поліції, які розслідували правопорушення щодо здоров'я та життя тварин, після ознайомлення з висновком експерта у них виникала потреба отримати доповнення (15%), роз'яснення (29%), уточнення (19%). Водночас у 37% суб'єктів призначення судово-ветеринарної експертизи подібних проблем не виникало.

Фактичні дані, які судово-ветеринарний експерт може повідомити під час допиту, можна розподілити за п'ятьма групами: 1) з'ясування компетентності судово-ветеринарного експерта; 2) уточнення окремих аспектів призначення та перебігу виконання судово-ветеринарної експертизи; 3) аналізування

55 Щербаківський М., Проценко А. Зазнач. твір. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.04 (дата звернення: 22.05.2024); Бельчіков І. О., Хрищева О. Г. Зазнач. твір. DOI: 10.18524/2411-2054.2019.36.184872 (дата звернення: 22.05.2024); Куцкір Г. М. Зазнач. твір. DOI: 10.32782/2307-3322/2020.60.37 (дата звернення: 22.05.2024).

56 Яценко І. В. Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва. Харків, 2021. Реєстр. код. 18.1.01. 50 с.

57 Яценко І. В., Казанцев Р. Г. Методика судово-ветеринарної експертизи трупів тварин. Харків, 2022. Реєстр. код 18.1.02. 336 с.

58 Яценко І. В., Парилівський О. І. Методика судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини. Харків, 2023. 664 с.

об'єктів і вихідних даних, якими судово-ветеринарний експерт оперував під час проведення експертизи та складання висновку; 4) з'ясування особливостей застосованих методик судово-експертного дослідження й інформаційних джерел; 5) аргументування достовірності висновку експерта.

Окреслимо коло питань, характерних для кожної із груп.

1) З'ясування компетентності судово-ветеринарного експерта — наявність:

- базової ветеринарної освіти (кваліфікації лікаря ветеринарної медицини ступеня вищої освіти магістр або спеціаліст, галузь знань 21 «Ветеринарна медицина», спеціальність 211 «Ветеринарна медицина»);
- спеціальних ветеринарних знань (диплом про науковий ступінь кандидата або доктора ветеринарних наук, доктора філософії, атестат доцента або професора);
- відповідної підготовки за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження», атестації, експертної кваліфікації судово-ветеринарного експерта й відповідного свідоцтва;
- його прізвища в Реєстрі атестованих судових експертів України⁵⁹;
- загального стажу роботи у сфері ветеринарної медицини, стажу експертної діяльності за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження»;
- досвіду проведення судово-ветеринарної експертизи, дотичної до предмета досліджень конкретної експертизи, яку провів експерт;

- свідоцтва про здобуття кваліфікації судового експерта (чи воно не тимчасово зупинене, припинене, анульоване).
- 2) Уточнення окремих аспектів призначення та перебігу виконання судово-ветеринарної експертизи:
- уповноваження керівництвом судово-експертної установи на виконання завдань щодо об'єктів судово-ветеринарної експертизи, які містять відомості про обставини вчинення правопорушення, проведення їх дослідження та надання висновку або повідомлення про неможливість його надання;
 - обґрунтування доцільності скористатися правом експерта на заявлення клопотання до суб'єкта призначення судово-ветеринарної експертизи про надання додаткових матеріалів (вихідних даних) і пояснення причин невикористання цього права;
 - пояснення доцільності й необхідності заявлення клопотання органу (особі), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу або залучив(-ла) судового експерта, щодо уточнення змісту й обсягу експертного завдання і поставлених питань;
 - обґрунтування доцільності скористатися правом на експертну ініціативу у зв'язку з необхідністю зазначати у висновку експерта виявлені під час проведення експертизи факти, які мають значення для справи, але щодо яких йому не поставили питань, і обставини, що сприяли або могли сприяти вчиненню правопорушення;

⁵⁹ Реєстр атестованих судових експертів / Мін'юст України : офіц. сайт. URL: <https://rase.minjust.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2024).

- пояснення доцільності клопотання судового експерта про залучення до проведення судово-ветеринарної експертизи інших експертів, якщо це необхідно для проведення досліджень і надання висновку експерта;
 - уточнення даних про осіб, присутніх під час проведення судової експертизи;
 - повідомлення про залучення експерта і як судово-ветеринарного експерта, і як спеціаліста, тобто чи поєднувала одна особа дві процесуальні функції (акцентуємо увагу на постанові Пленуму Верховного Суду України в частині участі експерта в судовому допиті: «Експерт, який проводить експертизу на попередньому слідстві, бере участь у дослідженні доказів з початку судового слідства»⁶⁰ з відповідними повноваженнями судового експерта, передбаченими ст. 69 КПК⁶¹);
 - (не)заявлення експертом самовідводу у зв'язку із виконанням ним функцій спеціаліста у кримінальному провадженні або через інші передбачені законодавством обставини, що унеможливають проведення судовим експертом судової експертизи;
 - пояснення причин оскарження судовим експертом дій і рішення замовника судової експертизи й інших учасників процесу (якщо таке оскарження відбулося), які порушують права судового експерта або порядок проведення судової експертизи;
 - дотримання строків проведення судово-ветеринарної експертизи;
 - перебування питань, поставлених на розв'язання судово-ветеринарному експертові, у межах компетенції, спеціальних знань судового експерта та предмета судово-ветеринарної експертизи;
 - наявність юридичної (якщо від результату кримінального провадження виникають, змінюються або припиняються певні права або обов'язки) або побутової (якщо висновок експерта може мати певний вплив на особисті стосунки експерта з оточенням) зацікавленості експерта, прямої або опосередкованої, у результатах судової експертизи (через зацікавленість керівника, його заступника або керівника підрозділу експертної установи).
- 3) Аналізування об'єктів і вихідних даних, якими судово-ветеринарний експерт оперував під час проведення експертизи та складання висновку:
- повідомлення про достовірність походження об'єктів, які досліджував експерт;
 - пояснення способу відбору зразків або вилучення об'єкта для проведення судово-експертного дослідження;
 - з'ясування інформативності, достатності, якості, придатності, відповідності вихідних матеріалів, об'єктів дослідження;
 - з'ясування повноти врахування вихідних даних для проведення судової експертизи;

60 Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму ВС України від 30.05.1997 р. № 8 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 22.05.2024).

61 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

- пояснення впливу ненадання витребуваних додаткових матеріалів в обумовлений законодавством строк на якість проведених судово-експертних досліджень та обґрунтованість висновку експерта;
 - пояснення виявлених ідентифікаційних і діагностичних ознак досліджених об'єктів;
 - з'ясування повноти даних у матеріалах кримінального провадження (справи), достатності обсягу матеріалів і їхнього впливу на обґрунтованість висновку експерта;
 - пояснення способу збереження наданих на дослідження об'єктів (до прикладу: збереження трупа тварини в охолодженому або замороженому вигляді до проведення судово-ветеринарного розтину; доцільність кремації трупа тварини після проведення розтину);
 - пояснення доцільності й необхідності часткового або повного знищення чи істотної зміни властивостей об'єкта судово-ветеринарної експертизи у процесі дослідження, неможливості застосування інших методів для проведення судової експертизи.
- 4) З'ясування особливостей застосованих методик судово-експертного дослідження й інформаційних джерел:
- роз'яснення методики судово-ветеринарної експертизи, якими послуговувався судовий експерт під час проведення судово-ветеринарної експертизи (її сутність, межі можливостей, ефективність і надійність, практика використання в експертній практиці, адекватність певній експертній ситуації, наявність альтернативних методик, причини обрання конкретної методики, наукова обґрунтованість, досвід застосування, науковий статус, розробники, наявність у Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України ⁶²) і/або надання її для ознайомлення учасникам процесу;
- 5) Аргументування достовірності висновку експерта:
- пояснення спеціальних ветеринарних і біологічних термінів, формулювань, змісту й інформативності методик та методів дослідження, метрологічних характеристик приладів і/або апаратів, застосованих для дослідження;
 - обґрунтування застосування нормативних актів, методик, науково-технічної, довідкової літератури й інших інформаційних джерел.
- 5) Аргументування достовірності висновку експерта:
- достатністю інформації, на підставі якої складено висновок експерта;
 - з'ясуванням наукового підґрунтя для формулювання висновку експерта, перевірки всіх експертних версій, повноти проведених досліджень і достатності здобутих результатів дослідження;
 - роз'ясненням проміжних і підсумкових висновків, основою яких є спеціальні *ветеринарні знання*, а також наведення додаткових аргументів, що підвищує ступінь обґрунтованості висновків (до прикладу, щодо характеру, локалізації, прижиттєвості або посмертності й черговості утво-

62 Реєстр методик проведення судових експертиз / Мін'юст України : офіц. сайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 22.05.2024).

- рення тілесних ушкоджень; ступеня тяжкості шкоди, завданої здоров'ю тварини, ознак каліцтва; причини смерті та причиново-наслідкового зв'язку між тілесними ушкодженнями й настанням смерті тварини тощо);
- з'ясуванням критеріїв, на підставі яких надано експертну оцінку досліджуваного питання щодо категоричної або ймовірної форми висновку експерта, обґрунтованості й достовірності (надійності) заключних висновків;
 - поясненням рівня проведених судово-ветеринарних досліджень (описово-якісних або кількісних);
 - обґрунтуванням неможливості надати висновок експерта (причому, якщо судовому експертові після призначення судово-ветеринарної експертизи протягом 45 календарних днів не надано об'єкти дослідження — труп тварини або живу тварину, то експерт (відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 69 КПК⁶³ і п. 1.13 розд. I, абз. 12 п. 2.1 розд. II, п. 4.10 розд. IV Інструкції № 1⁶⁴) повідомляє суб'єкта призначення судової експертизи про неможливість надати висновок);
 - поясненням причин розбіжностей між обсягом поставлених питань і висновками експерта (наприклад, якщо відповідно до п. 4.12 розд. IV Інструкції № 1⁶⁵ експерт згрупував питання та виклав їх у висновку в послідовності, яка забезпечує найдоцільніший порядок дослідження);
 - поясненням причин суперечності між висновком судового експерта й іншими наявними у кримінальному провадженні доказами або між наданими кількома висновками щодо того самого питання;
 - роз'ясненням причин розбіжностей між заключними висновками й дослідницькою частиною висновку;
 - аргументуванням значущості непорозумінь між окремими членами експертної комісії в разі протиріч між первинним і повторним висновками судово-ветеринарного експерта;
 - поясненням причин протиріч між висновками повторної та первинної експертизи;
 - поясненням причини надання відповіді на питання у ймовірній формі або у формі «не уявляється можливим»;
 - поясненням суті питань, які експерт розв'язував у порядку експертної ініціативи;
 - поясненням причини суттєвих розбіжностей між підсумковими висновками членів комісії судових експертів під час проведення комісійної або комплексної судової експертизи, а також персоніфікації експертних досліджень у комісійних або комплексних експертизах;
 - з'ясуванням ступеня можливо-го впливу дефектів опису дослідження у висновку експерта, технічних помилок тощо на обґрунтованість і достовірність висновку експерта(-ів);

63 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

64 Інструкція про призначення та проведення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

65 Там само.

- позиціями окремих членів експертної комісії під час формулювання підсумкових висновків;
- обґрунтованістю заключних висновків на підставі таких критеріїв, як достатність ознак для постановлення судово-ветеринарного діагнозу, причини смерті тварини або розладу здоров'я, взаємообумовленість цих ознак, категоричність висновків (категоричні або ймовірні), негативні або позитивні, повні (вичерпні) або часткові (невичерпні);
- аргументуванням причин, через які неможливо розв'язати питання в категоричній формі, або відмови від відповіді на питання;
- доповненням свого висновку, наданого раніше (до прикладу, експерт може більш докладно характеризувати ознаки каліцтва підекспертної тварини, описаного у його висновку, посилаючись на «Методику судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва»⁶⁶: за виявом; за часом набуття; за наслідками вияву; за стійкістю; за ступенем обмеження життєдіяльності; за видом чинника, який заподіяв каліцтво; за обсягом ураженої ділянки; за ступенем відновлення функцій ушкодженого органа);
- повідомленням про ступінь внутрішнього переконання судово-ветеринарного експерта у результатах проведених досліджень.

Принагідно зауважимо, що судово-ветеринарний експерт під час допиту роз'яснює свій висновок або окремі його положення від свого імені на підставі раніше проведених ним досліджень і здобутих результатів. Усі відповіді скеровують судові або іншому суб'єктові проведення допиту (незалежно від того, хто ставить запитання). Роз'яснення й уточнення судового експерта мають значення для більш повного дослідження й оцінювання наданого ним висновку. З огляду на це умовами допустимості показань експерта М. Щербаковський називає такі:

«а) відомості ґрунтуються на спеціальних знаннях експерта та не можуть виходити за їх межі (компетенції експерта);
б) відомості повинні співвідноситися з проведеною експертизою;

в) відомості формулюються на основі отриманих під час проведення експертизи даних або дій, пов'язаних з її провадженням;

г) відсутня необхідність проведення додаткових досліджень;

д) відомості не стосуються даних, отриманих в процесі експертного дослідження, але таких, що виходять за межі предмета експертизи»⁶⁷.

Для успішного допиту експерта в судовому засіданні суд має завчасно сформулювати коло питань, які необхідно з'ясувати під час судового засідання (від усіх учасників процесу), і надіслати їх у письмовій формі експертів для ретельної підготовки до роз'яснень і доповнень, для того щоб той почувався більш упевнено в судовому засіданні. Цю думку поділяють Н. Панько та І. Кучинська⁶⁸.

66 Яценко І. В. *Методика ... каліцтва*. Харків, 2021. 50 с.

67 Щербаковський М. Г. *Проведення та використання ...*. С. 391. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 22.05.2024).

68 Панько Н. А. Допит експерта в суді як засіб оцінки його висновку. *Часопис Київського університету права*. 2013. Вип. 1. С. 283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_1_68 (дата звернення: 22.05.2024); Кучинська І. Допит експерта в суді (тактичні рекомендації для

Доречно також підтримати позицію І. Кучинської, згідно з якою, якщо під час допиту судового експерта виникають безчинства й агресивна напористість захисника або інших учасників процесу, спрямованих на неповагу до судового експерта, зневажання його компетенцією, сумлінністю, звинувачення у корупційних діях тощо, суд повинен зняти такі питання як неприпустимі. Поділяємо також думку І. Кучинської щодо недоцільності видалення судових експертів, які проводили комісійну або комплексну експертизу, до початку їх допиту та виклику їх до зали судового засідання для допиту по черзі.

Ґрунтуючись на власному судово-експертному досвіді, констатуємо, що допит судово-ветеринарного експерта проводити недоцільно за умов, якщо:

- висновок експерта повний, науково обґрунтований, його структура відповідає вимогам нормативних документів до проведення судової експертизи й укладання процесуального документа за результатами її проведення (висновку експерта або повідомлення про неможливість надати висновок);
- висновок експерта безсумнівний (незаперечний);
- усі дослідження, а також визначені фактичні дані, проведені судово-ветеринарним експертом, безперечні й аргументовані, зважаючи на матеріали провадження;
- учасники судового розгляду розуміють висновки експерта, не

мають сумнівів щодо його об'єктивності, а також не наполягають на виклику експерта для дослідження висновку за його безпосередньої присутності.

Підкреслимо, що не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242 КПК⁶⁹), а рецензування висновку експерта для визнання його недопустимим доказом або для підтвердження висновків не може бути засобом доказування⁷⁰. Рецензія не є аналогом висновку повторної або додаткової експертизи, у ній відсутнє оцінювання доказів, а рецензент не є учасником процесу, отже, не несе юридичної відповідальності за своє переконання щодо правильності й обґрунтованості висновку.

Доречно також виокремити процедуру допиту судових експертів, які проводили комплексну або комісійну експертизу. Особливості їхнього допиту є такими:

- на допит запрошують комісію експертів, яка проводила судову експертизу, у повному складі;
- допит судових експертів проводять почергово, залежно від послідовності їхньої участі в експертизі, зважаючи на результати, викладені в дослідницькій частині висновку експертів;
- за наявності в кримінальному провадженні (справі) кількох висновків експертів, проміжні й заключні висновки в яких повністю або частково не збігаються (найчастіше це повторні судові експертизи), кожен висновок

експерта, суду, представників сторін). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. № 2 (115). С. 441–447. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-441-447 (дата звернення: 22.05.2024).

69 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

70 Лук'янчук О. І. Зазнач. твір. DOI: 10.37025/1992-4437/2021-35-1-38 (дата звернення: 22.05.2024).

оцінюють окремо на загальних підставах, а черговість допиту судових експертів має відповідати черговості проведених ними досліджень у загальному алгоритмі експертизи;

- один експерт має змогу ставити питання іншому й коментувати відповіді;
- з'ясування базових положень висновку експертів.

Якщо під час перевірки й оцінювання висновку експерта виявлено неузгодженості або протиріччя, а також якщо проміжні й заключні висновки суперечать іншим матеріалам кримінального провадження (справи), необхідно з'ясувати їхню причину, якою може бути необґрунтованість, помилковість висновків експерта або недостовірність доказів, які їм суперечать⁷¹. У разі якщо причина неузгодженості полягає винятково у змісті висновку судового експерта, а допит судових експертів не дав змоги усунути відповідні протиріччя, то для її позитивного розв'язання суб'єкт доказування має змогу скористатися своїм правом на призначення повторної або додаткової експертизи.

На думку М. Щербаковського⁷², саме судовий експерт має повідомити особі, яка його допитує, або суду про те, що за конкретних обставин результативним буде допит або призначення додаткової чи комплексної судової експертизи (наприклад, розроблених автором цієї статті: комплексної судової ветеринарно-біологічної;

ветеринарно-молекулярно-генетичної; медико-ветеринарної; ветеринарно-транспортно-трасологічної; ветеринарно-балістичної; мистецтвознавчо-ветеринарно-психологічної; екологічно-ветеринарної; ветеринарно-пожежно-технічної; ветеринарно-електротехнічної; ветеринарно-товарознавчої; ветеринарної та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин; ветеринарно-ґрунтознавчої та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі⁷³).

Варто наголосити, що одним із засобів перевірки й оцінювання висновку експерта є призначення та проведення додаткової експертизи. Її призначають, якщо для усунення неповноти, неясності висновку експерта(-ів), що проводив(-ли) первинну експертизу, протиріч з іншими обставинами кримінального провадження (справи), його (їх) допиту буде недостатньо та є потреба провести нові експертні дослідження. Додаткова судова експертиза може з'ясувати нові фактичні дані й обставини справи за наявності додаткових матеріалів. В ухвалі суду про призначення додаткової експертизи суд має зазначити, які висновки експерта є неповними або незрозумілими, і деталізувати обставини щодо необхідності розширення експертного дослідження.

Зауважимо, що не є додатковою експертизою, у межах якої проведено дослідження нових об'єктів або інших обставин справи: така експертиза є новою первинною експертизою.

71 Циганюк Ю. В., Шульгін С. О. Зазнач. твір. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-40-2-16 (дата звернення: 22.05.2024).

72 Щербаковський М. Г. Проведення та використання С. 384. URL: <https://dspace.univ.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 22.05.2024).

73 Яценко І. В. Доктринальні засади інтеграції спеціальних ветеринарних знань у комплексні судово-експертні дослідження: проблеми та шляхи їх вирішення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 646–670. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.114 (дата звернення: 22.05.2024).

Водночас експертна практика демонструє, що ще одним засобом перевірки й оцінювання висновку експерта (окрім допиту судового експерта) є призначення та проведення повторної експертизи. Таку експертизу призначають у разі виникнення сумнівів щодо правильності первинного висновку судового експерта через його недостатню обґрунтованість, суперечність іншим матеріалам справи, істотне порушення процесуального порядку призначення та проведення судової експертизи. Акцентуємо також увагу на тому, що проведення повторної експертизи можна доручати винятково іншому експертові⁷⁴.

Варто наголосити, що призначення повторної судово-ветеринарної експертизи, як і іншого різновиду судової експертизи, має бути мотивованим. В ухвалі суд має виокремити таке:

- необґрунтовані положення первинної експертизи;
- обставини, що ставлять під сумнів достовірність висновків експерта(-ів);
- суперечливість окремих висновків експерта(-ів);
- недосконалість наукових методів, застосованих під час судово-експертного дослідження;
- формулювання висновку експерта «недостатньо для визначення подальшого руху кримінального провадження та для прийняття остаточного процесуального рішення»⁷⁵;
- істотні порушення процесуальних норм, якими регламентовано порядок призначення та проведення експертизи, тощо.

Для проведення повторної експертизи, зокрема судово-ветеринарної, на вирішення експертові слід надати висновки первинних(-ої) експертиз(и), а також нові об'єкти й матеріали. Переконані, що протиріччя у висновках кількох експертів можна усунути не шляхом призначення повторної експертизи, зокрема судово-ветеринарної, а шляхом допиту експерта, який проводив первинну експертизу.

Результати допиту судового експерта фіксують у протоколі від імені першої особи, дослівно (краще, щоб експерт написав відповіді власноруч для точного та правильного їх викладу). Якщо судовий експерт заявляє бажання уточнити або доповнити зміст протоколу, суб'єкт оцінювання висновку експерта має задовольнити таке бажання. Протокол допиту судового експерта підписують безпосередньо експерт та ініціатор допиту.

Висновки

Під роз'ясненням висновку судового експерта слід розуміти тлумачення його змісту загалом, роз'яснення суті, надання пояснень окремих положень для формування в учасників кримінального провадження правильного їх розуміння.

Під уточненням висновку судового експерта необхідно розуміти наведення додаткової аргументації окремих його положень для конкретизації й деталізації висновків, що є результатами експертних досліджень, проте не відображені у висновку, а також додаткове поглиблене обґрунтування раніше зроблених висновків.

74 Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 22.05.2024).

75 Циганюк Ю. В., Шульгін С. О. Зазнач. твір. С. 18–19. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-40-2-16 (дата звернення: 22.05.2024).

Метою отримання показань експерта як елемента оцінювання його висновку є роз'яснення експертом вже наданого висновку, виявлення дефектності цього висновку, визначення можливої невідповідності його положень іншим обставинам кримінального провадження (справи) для врахування під час ухвалення процесуальних рішень.

Під час допиту для роз'яснення судовим експертом окремих положень свого висновку йому ставлять питання винятково в межах проведеної судової експертизи й наданого висновку. Неприпустимо ставити експертові під час допиту питання, які не були предметом експертного дослідження та не відображені у висновку експерта, адже вони не обґрунтовано розширюють зміст наданого висновку без об'єктивних підстав та об'єктивно проведеного судово-експертного дослідження.

Алгоритм допиту судового експерта, зокрема судово-ветеринарного, містить такі етапи: 1) з'ясування компетентності судово-ветеринарного експерта; 2) уточнення окремих аспектів призначення та перебігу виконання судово-ветеринарної експертизи; 3) аналізування об'єктів і вихідних даних, якими судово-ветеринарний експерт оперував під час проведення експертизи та складання висновку; 4) з'ясування особливостей застосованих методик судово-експертного дослідження й інформаційних джерел; 5) аргументування достовірності висновку експерта.

Показання судового експерта під час його допиту у вигляді роз'яснення й уточнення наданого ним висновку, якими б корисними вони не були, не підміняють результатів судово-експертного дослідження, викладеного у висновку експерта.

Механізм отримання показань експерта як елемента оцінювання його вис-

новку містить процесуальні й інтелектуальні складові. Процесуальні елементи окреслено у процесуальному законодавстві, а інтелектуальні полягають у тому, що, *по-перше*, допит судового експерта є одним із засобів оцінювання його висновку як доказу в кримінальному провадженні (справі), *по-друге*, проведення допиту має бути мотивованим і зафіксованим у відповідній постанові або ухвалі суб'єкта допиту, *по-третє*, суб'єктом допиту судового експерта може бути дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд. Інтелектуальним елементом допиту судового експерта є результат розумової діяльності (а її підґрунтям — загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння і формалізація тощо) з аналізування даних, викладених у висновку судового експерта, а також їх співвідношення з іншими даними кримінального провадження (справи).

The mechanism of obtaining a forensic expert's testimony as an element of evaluating his/her conclusion: forensic-veterinary aspect

Ivan Yatsenko

The paper outlines peculiarities of a forensic veterinarian's interrogation, the subject of which is the provision of testimony by a forensic veterinarian, clarification or specification of a conclusion. The Purpose is to characterize the peculiarities of obtaining a forensic expert's testimony as an element of evaluating his/her conclusion and to determine its influence on the quality of conclusion evaluation. For this purpose, general scientific and special research methods have been applied. Emphasis is made on the forensic veterinary aspect of this issue. It has been proven that the procedure for summoning a forensic expert, the place and procedure of his/her interrogation are governed by the procedural legislation of Ukraine and correspond to the rules of summoning

and interrogating other participants in a criminal proceeding. The algorithm of a forensic veterinarian's interrogation has been defined, including the following stages: 1) defining a forensic veterinarian's competence; 2) specifying certain aspects involving appointment and the course of forensic veterinary examination conduct; 3) analyzing objects and initial data used by the forensic veterinarian during forensic examination and compiling a conclusion; 4) elucidating peculiarities of applied forensic research methods and information sources; 5) argumanting the expert conclusion's credibility. The procedure of interrogating forensic experts who conducted a set of forensic examinations or forensic panel examination has been identified as well as peculiarities of such interrogation. Conditions under which it is inexpedient to interrogate a forensic veterinarian have been established. It is argued that the proposed algorithm of interrogating a forensic veterinarian from praxeological positions contributes to the court's work: to correctly evaluate a conclusion and prevent unnecessary collateral questions.

Keywords: forensic veterinary examination; expert conclusion; forensic expert interrogation; verification; evaluation; objectivity, expert conclusion versatility and credibility; reasonableness; research completeness; source of evidence.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики,

написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Baulin, O. V., Izotov, O. I. (2021). Perevirka i otsinka vysnovku eksperta u kryminalnomu provadzhenni [Verification and Assesment of an Expert's Conclusion in Criminal Proceedings]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 66. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.11 [in Ukrainian].
- Bazhaniuk, V. V. (2021). Otsinka vysnovku eksperta u kryminalnomu provadzhenni [Evaluation of the Expert's Opinion in Criminal Proceedings]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Yurysprudentsiia. № 54. T. 2. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.54.2.24 [in Ukrainian].
- Bielchikov, I. O., Khrishcheva, O. H. (2019). Dopyt sudovo-medychnoho eksperta yak sposib otsinky dostovirnosti i obgruntovanosti vysnovku ekspertyzy [Interrogation of Forensic Expert as Method for Reliability and Justification Assusment of Conclusion of Examination]. *Pravova derzhava*. № 36. DOI: 10.18524/2411-2054.2019.36.184872 [in Ukrainian].
- Dopovnennia [Supplement] / *Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [The Ukrainian Language Academic Explanatory Dictionary] (1970–1980). V 11 t. // za red. I. K. Bilodida. Kyiv. T. 2 : H — Zh (1971) ; red. tomu: P. P. Dotsenko, L. A. Yurchuk. URL: <https://sum.in.ua/s/roz.jasnennja> [in Ukrainian].
- Dzikowski, A. (2023). Veterinary Expert: Legal Nature and Responsibility. *Animals (Basel)*. Vol. 13. Is. 13. DOI: 10.3390/ani13132163.
- Frederickson, R. (2016). Demystifying the Courtroom: Everything the Veterinary Pathologist Needs to Know About Testifying in an Animal Cruelty Case. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: 10.1177/0300985816647439.
- Heavey, A. L., Turbett, G. R., Houck, M. M., Lewis, S. W. (2023). Management and

- disclosure of quality issues in forensic science: A survey of current practice in Australia and New Zealand. *Forensic Science International: Synergy*. Vol. 7. DOI: [10.1016/j.fsisyn.2023.100339](https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2023.100339).
- Hloviuk, I. V. (2021). Pravo storony zakhystu na zaperechennia vysnovku eksperta: konventsiiini harantii ta natsionalna pravozastosovna praktyka [The Right of the Defense Counsel to Reject the Expert Conclusion: Convention Guarantees and National Law Application Practice]. *Naukovo-praktychnyi ohliad aktualnykh problem sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky*: zb. mat.-liv Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Ivano-Frankivsk, 18.06.2021). Ivano-Frankivsk, URL: <http://surl.li/zelgiw> [in Ukrainian].
- Józwicki, K. (2020). Criminological and penal aspects of issuing a false opinion by an expert witness — draft report on research project with proposals for changes in the law determining the legal status of expert witnesses. *Przegląd Policyjny*. Vol. 136. Is. 4. DOI: [10.5604/01.3001.0014.1144](https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.1144).
- Jühling, M., König, L. M., Gruber, H., Wolf, V., Ritz-Timme, St., Mayer, F. (2023). Impact of (forensic) expert opinions according to the Istanbul Protocol in Germany — results and insights of the in: Fo-project. *International Journal of Legal Medicine*. Vol. 137. Is. 3. DOI: [10.1007/s00414-023-02950-1](https://doi.org/10.1007/s00414-023-02950-1).
- Kopanchuk, V. O., Osmolian, V. A., Turovets, Yu. M. (2022). Osoblyvosti ta osnovni etapy protsesualno-pravovoi otsinky sudovymy ta pravookhoronymy orhanamy Ukrainy vysnovku eksperta [Features and Main Stages of Procedural and Legal Assessment by Judicial and Law Enforcement Agencies of Ukraine of the Expert's Opinion]. *Pravo.Ua*. № 1. DOI: [10.32782/LAW.UA.2022.1.15](https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2022.1.15) [in Ukrainian].
- Kuchynska, I. (2021). Dopyt eksperta v sudi (taktychni rekomendatsii dlia eksperta, sudu, predstavnykiv storin) [Interrogation of the Expert in Court (Tactical Recommendations for the Expert, the Court, the Representatives of the Parties)]. *Naukovi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Spets. vyp. № 2 (115)*. DOI: [10.31733/2078-3566-2021-6-441-447](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-6-441-447) [in Ukrainian].
- Kuchynska, I. V., Malook, V. O. (2021). Dopyt eksperta v sudi (praktychni porady) [Examination of an Expert in Court (Practical Advice)]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 11. DOI: [10.32782/2524-0374/2021-11/179](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/179) [in Ukrainian].
- Kutskir, H. M. (2020). Protseusualni osoblyvosti dopytu eksperta v sudi [Procedural Features of the Expert Interrogation in Court]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii Pravo*. Vyp. 60. DOI: [10.32782/2307-3322/2020.60.37](https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.37) [in Ukrainian].
- Lazarenko, A. M. (2023). Vidmezhuвання zavidomo nepravdyvoho vysnovku eksperta vid ekspertnoi pomylky [Distinguishing a Deliberately False Expert Conclusion from an Expert Error]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 8. DOI: [10.32782/2524-0374/2023-8/98](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/98) [in Ukrainian].
- Luk'ianchuk, O. I. (2021). Pravomirnist retsenzuvannia vysnovku eksperta v sudovomu protsesi [A Legality of Peer Review of Forensic Experts Report in a Judicial Process]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 1 (35). DOI: [10.37025/1992-4437/2021-35-1-38](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-35-1-38) [in Ukrainian].
- Makanje, G. (2022). The Admissibility of Expert Evidence in Criminal Proceedings in Malawi: A Call for Reliability Safeguards. *Journal of African Law*. Vol. 67. Is. 1. DOI: [10.1017/S0021855322000262](https://doi.org/10.1017/S0021855322000262).
- Martynova, L. V., Stashevska, I. V., Kuzmenko, L. A. (2020). Mekhanizm vidvodu sudovoho eksperta u kryminalnomu protsesi: problemni pytannia [Mechanism of Removal of a Forensic Expert in Criminal Proceedings: Problem Issues]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*. № 9/1. DOI: [10.37634/efp.2020.9\(1\).6](https://doi.org/10.37634/efp.2020.9(1).6) [in Ukrainian].
- Moisieiev, O. M. (2014). Dystantsiinyi dopyt sudovoho eksperta: tekhnolohichni pidkhid [Remote Interrogation of Forensic Expert: Technological Approach]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii Pravo*. Vyp. 27. T. 3. URL: <http://surl.li/czeeap> [in Ukrainian].
- Osmolian, V. A., Haiur, I. Y., Dombrovska, O. M. (2022). Otsinka sudom naukovoi obgruntovanosti ta dostovirnosti vysnovku eksperta pid chas rozghliadu sprav, vidnesenykh

- zakonom do yurysdyktsii hospodarskoho sudu, ta trudovykh sporiv [The Court's Assessment of the Validity and Reliability of the Expert's Opinion during the Consideration of Cases Referred by Law to the Jurisdiction of the Commercial Court, and Labor Disputes]. *Yevropeiski perspektivy*. № 1. DOI: 10.32782/EP.2022.1.24 [in Ukrainian].
- Panko, N. A. (2013). Dopyt eksperta v sudi yak zasib otsinky yoho vysnovku [Interrogation of a Forensic Expert in Court as a Means of Evaluating His/Her Conclusion]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. Vyp. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_1_68 [in Ukrainian].
- Piliukov, Yu. (2021). Dopyt eksperta v sudi yak protsesualna forma vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadzhenni [Interrogation of an Expert in Court As a Procedural Form of Using Special Knowledge in Criminal Proceedings]. *Aktualni problemy pravoznavstva*. № 2 (26). DOI: 10.35774/app2021.02.176 [in Ukrainian].
- Protsenko, A. M. (2020). Problemy rehuliuвання dopytu eksperta pid chas sudovoho provadzhennia [Issues of Regulating Interrogation of a Forensic Expert During a Court Proceeding]. *Aktualni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia* : mat-ly nauk.-prakt. seminaru (Dnipro, 29.05.2020). Dnipro. URL: <http://surl.li/mlqtgd> [in Ukrainian].
- Puchko, D. V. (2020). Nalezhnist i dopustymist vysnovku eksperta yak kryterii otsiniuvannia sudovoi ekspertyzy [Relevance and Reliability of an Expert Conclusion as a Criteria for Evaluating Forensic Examination]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 22. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.17 [in Ukrainian].
- Rasool, N., Rasool, M. (2022). Challenges for Expert Evidence in the Justice Iystem of Pakistan. *Journal of Forensic Science and Medicine*. Vol. 8. Is. 2. DOI: 10.4103/jfsm.jfsm_16_21.
- Rix, K. (2021). Expert evidence: Frequently asked questions. *Journal of Forensic and Legal Medicine*. Vol. 77. DOI: 10.1016/j.jflm.2020.102106.
- Roux, C., Bucht, R., Crispino, F., De Forest, P., Lennard, Ch., Margot, P., Miranda, M. D., NicDaeid, N., Ribaux, O., Ross, A., Willis, Sh. (2022). The Sydney declaration – Revisiting the essence of forensic science through its fundamental principles. *Forensic Science International*. Vol. 332. DOI: 10.1016/j.forsciint.2022.111182.
- Roz'iasnennia [Specifications] / *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [The Ukrainian Language Academic Explanatory Dictionary] (1970–1980). V 11 t. // za red. I. K. Bilodida. Kyiv. T. 8 : Pryroda – Riakhtlyvyi (1977) ; red. tomu: V. O. Vynnyk, V. V. Zhaivoronok, L. O. Rodnina, T. K. Chertoryzka. URL: <https://sum.in.ua/s/roz.jasnennja> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2012). Provedennia ekspertyzy pid chas sudovoho rozghliadu [Conducting Forensic Examination During Trial]. *Arotskerovski chytannia* : zb. mat-liv zasid., prysviach. 85-rich. vid dnia narodzh. vydat. vchen.-kryminalist. L. Yu. Arotskera (Sumy, 01–02.11.2012). Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cbcf9b7a-0658-4d20-a8a8-a0525e0a8f3f/content> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Conducting and Utilizing Forensic Examinations in Criminal Proceedings] : monohrafiia. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M., Protsenko, A. (2023). Otsinka rezultativ ekspertnoho doslidzhennia na pidstavi ymovirnisnogo pidkhodu (za materialamy zakordonnykh publikatsii) [Evaluation of Expert Research Results Based on the Probabilistic Approach (on Published Foreign Papers)]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 1 (30). DOI: 10.32353/khrife.1.2023.04 [in Ukrainian].
- Soloviova, O. Ye. (2019). Shchodo vdoskonalennia norm pro dopyt eksperta u kryminalnomu provadzhenni [Improving Regulations for Forensic Expert Interrogation in a Criminal Proceeding]. *Problemy teorii ta praktyky kryminalnoho provadzhennia* : tezy dop. kruhl. stolu (Kharkiv, 28.11.2019). Kharkiv. URL: <https://univd.edu.ua/general/>

- [publishing/konf/28_11_2019/pdf/102.pdf](#) [in Ukrainian].
- Tsyhaniuk, Yu. V. (2018). Imunitet eksperta u kryminalnomu sudochynstvi pid chas dopytu v sudi [An Expert Immunity in Criminal Proceeding During the Inquiry Process in the Court]. *Kryminalistychnyi visnyk*. T. 30. № 2. DOI: [10.37025/1992-4437/2018-30-2-15](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2018-30-2-15) [in Ukrainian].
- Tsyhaniuk, Yu. V., Shulhin, S. O. (2023). Nezghoda z vysnovkom eksperta yak rezultat otsinky dokaziv za vnutrishnim perekonanniam [Relevance and Reliability of an Expert Conclusion as a Criteria for Evaluating Forensic Examination]. *Kryminalistychnyi visnyk*. T. 40. № 2. DOI: [10.37025/1992-4437/2023-40-2-16](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-40-2-16) [in Ukrainian].
- Utochnennia [Clarification] / *Akademichnyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy* [The Ukrainian Language Academic Explanatory Dictionary] (1970—1980). V 11 t. // za red. I. K. Bilodida. Kyiv. T. 10 : T — F (1979) ; red. tomu: A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk. URL: <https://sum.in.ua/s/utochnjvaty> [in Ukrainian].
- Vorobchak, A. R. (2018). Dopyt eksperta v kryminalnomu provadzhenni: meta, umovy ta predmet [The interrogation of the expert in criminal proceedings: purpose, conditions and subject]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. № 36. T. 2. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_2/36.pdf [in Ukrainian].
- Weiss, K. J. (2003). Confessions and expert testimony. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. Vol. 31. No. 4. URL: https://www.researchgate.net/publication/7212182_Confessions_and_Expert_Testimony.
- Wu, K., Yu, Y., Chen, Ch., Fu, Zh. (2021). Is One Health a Viable Strategy in Animal Health Litigation: Evidence from Civil Lawsuits in China. *Animals (Basel)*. Vol. 11. Is. 9. DOI: [10.3390/ani11092560](https://doi.org/10.3390/ani11092560).
- Yatsenko, I. (2022). Sudovo-veterynarnyi ekspert yak sub'iekt protsesualnykh pravovidnosyn i sudovo-ekspertnoi diialnosti [Forensic Veterinarian as a Subject of Procedural Legal Relations and Forensic Expert Activity]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 3 (28). DOI: [10.32353/khrife.3.2022.05](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.05) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2021). Metodyka sudovo-veterynarnoho doslidzhennia tvaryn z metoiu vstanovlennia yikh kalitstva [Methodology of Animals' Forensic Veterinary Examination for the Purpose of Establishing their Mutilation]. Kharkiv. Reiestr. kod. 18.1.01 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V. (2023). Doktrynalni zasady in-tehratsii spetsialnykh veterynarnykh znan u kompleksni sudovo-ekspertni doslidzhennia: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Doctrinal Principles of Special Veterinary Knowledge Integration in the Complex Forensic Expert Investigations: Problems and Ways to Solve Them]. *Elektronne naukove vydannia «Analytychno-porivnialne pravoznavstvo»*. № 6. DOI: [10.24144/2788-6018.2023.06.114](https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.114) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Kazantsev, R. H. (2022). Metodyka sudovo-veterynarnoi ekspertyzy trupiv tvaryn [Methodology of Forensic Veterinary Examination of Animal Corpses]. Kharkiv. Reiestr. kod 18.1.02 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I. (2023). Metodyka sudovo-veterynarnoho doslidzhennia zhyvoi pidekspertnoi tvaryny [Methodology of Forensic Veterinary Examination of a Living Sub-Expert Animal]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Zavdov'ieva, I. H., Horbenko, V. O., Diachenko, O. M., Cherkashyna, N. O. (2018). Pomylka ta yii znachennia v sudovo-ekspertnii diialnosti [An Error and Its Value in the Forensic Expert Activity]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 2 (30). DOI: [10.37025/1992-4437/2018-30-2-31](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2018-30-2-31) [in Ukrainian].
- Zhmudynskiy, V. P. (2022). Mekhanizm oskarzhennia ta sposoby perevirky vysnovku eksperta v kryminalnomu provadzhenni [Mechanism of Appeal and Methods of Verification of the Expert Opinion in Criminal Proceedings]. *Political and Legal Studies*. Vol. 1. Is. 3. DOI: [10.15804/CPLS.20223.06](https://doi.org/10.15804/CPLS.20223.06) [in Ukrainian].

Яценко, І. (2024). Механізм отримання показань експерта як елемент оцінювання його висновку: судово-ветеринарний аспект. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (35). С. 74—96. DOI: [10.32353/khrife.2.2024.06](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2024.06).